

IDEGEN NYELVEK NYELVJÁRÁSTÖRTÉNETI KUTATÁSAINAK TANULSÁGAIBÓL

Írta: TÖRÖK GÁBOR

1. A magyar nyelvjárástörténet egyre jelentősebb eredményekkel dicsekedhet, de más nyelvekéhez viszonyítva mégiscsak fiatal tudományág. Ez nyilván nemcsak hátrány, hanem előny is. A mi kutatásaink már megindulásukkor sokkal fejlettebb nyelv- és nyelvjárásszemléleten alapulnak, és korszerűbb módszereket alkalmazva szilárdabb eredményeket mutathatnak fel, mint a fél évszázaddal korábbi német vagy francia nyelvjárástörténeté.

Úgy vélem, mégsem fölösleges rövid szemlét tartanunk más népek nyelvjárástörténeti kutatásai fölött. Módszerbeli és egyéb tanulságaikat akkor is hasznosíthatjuk, ha egyrészt tudjuk, hogy különböző nyelveknek különbözők a nyelvjárástörténeti lehetőségeik, más a problematikájuk, tehát mások módszereik is [1], másrészt hasonló tanulságok már saját kutatásainkból is leszűrődtek.

2. Miben térnek el kutatási lehetőségeink? Leginkább talán abban, hogy a nyugati nyelvjárástörténet forrásanyaga összehasonlíthatatlanul gazdagabb a mienknél. Sokkal korábbról maradtak jól lokalizálható nyelvjárási emlékek, sőt olyan írásművek is, amelyek tudatosan a nyelvjárási sajátságok kiemelésére törekednek. Így például LEONARDO SALVIATI a XVI. század végén tizenkét olasz nyelvjárásra fordítja le Boccaccio egyik novelláját [2]. PIERRE GOUDOU LI 1617-ben olyan versgyűjteményt ad ki, amelyben szándékosan a toulouse-i provençal nyelvjárás szókincsét használja [3]. A XVII. században több helyen alakul ki a nyelvjárási szinthez közel álló népi színjátszás: a fennmaradt színdarabok nemcsak irodalomtörténeti, hanem — sziléziai, sváb, vallon stb. — nyelvjárástörténeti emlékek is.

„Idiotikonok”, többé-kevésbé igényes tájszótárak is korábban jelennek meg nyugaton, mint nálunk. A német tájszótárak sorát 1574-ben nyitja meg KILIAEN műve a németalföldi „Brabanter Sprache” szókészletéből. Őt követi 1743-ban RICHEY Hamburgischer Idiotikonja, 1759-ből és 1785-ből két plattdeutsch szótár, 1767–71 közt TILING és DREYER munkája (Versuch eines Bremisch—Niedersächsischen Wörterbuchs). 1781-ben kiadásra kerül DAHNERT pomerániai és Rügen szigeti tájszótára, 1785-ben pedig a lívlandi német tájszavak gyűjteménye. Folytathatnám [4]. A korai tájszótárak közt a tudományos csúcsot FRANZ JOSEPH STALDER svájci lelkésznek és ANDREAS SCHMELLERnek a művei jelentik. STALDER a svájci nyelvjárások szókincsét dolgozta fel (Probe eines schweizerisches Idiotikons: 1806, Versuch eines schweizerisches Idiotikons: 1812) mintaszerűen [5], ANDREAS SCHMELLERnek pedig két szempontból is kiemelhetjük tudománytörténeti érdemeit. Bayerisches Wörterbuch-ja (1827–37 közt jelent meg több kötetben) a maga igen tekintélyes egykorú szóanyagával rendkívül értékes forrás a közelmúlt nyelvjárástörténetét vizsgáló szakember számára. De a szerző — korát messze megelőzve — művében összekapcsolja már a nyelvjárási és a nyelvtörténeti szemléletet. Szótára a bajor földön keletkezett régi iratok és oklevelek nyelvi anyagát is tartalmazza [6].

Természetesen nemcsak a német nyelvtudomány van nálunk kedvezőbb helyzetben: korán, 1766-ban készült el a svédek első tájszótára, a *Swenskt dialect lexicon* is [7].

A mi legkorábbi nyelvjárás-leíró tanulmányaink a XIX. század elejéről valók. Még észtl nyelvrokonaink is fölmutathatnak ezeknél néhány évtizeddel korábbi művet (A. W. HUPEL, *Ehstnische Sprachlehre für die beiden Hauptdialekte*. 1780) [8]. A német nyelvészek számára ilyen korai dolgozatok például J. S. VATERÉ [9] Alsó-Karintia nyelvjárásairól (*Proben deutscher Volksmundarten*. 1816) és a már említett STALDERÉ (*Die Landessprachen der Schweiz oder schweizerische Dialektologie*. 1819). Ez utóbbi ismerteti az egyes kantonok nyelvjárásának hangtani sajátosságait, és bemutatja nagyobb szövegben is: a tékozló fiú példázata negyvenkét svájci német, tizenöt svájci francia, nyolc svájci olasz és hat latin nyelvjárásra van lefordítva. STALDER megkísérel történeti szempontot is alkalmazni: a helyi nyelvjárásokat a szentgalleni kolostor ó- és középfelnémet nyelvelmékeivel veti egybe [10]. Rendkívül értékes SCHMELLERnek a bajor nyelvjárásokat feldolgozó két kötete (*Die Mundarten Bayerns*. 1821). Ez a nagy tanulmány már a társadalmi rétegződésről sem feledkezik meg: összehasonlítja a falusi parasztok, a városiakok és a művelt felsőréteg nyelvhasználatát. Igen részletes hangtani útmutatót ad. Hangjelölése a korábbiakhoz képest finom: megkülönbözteti a nyílt, a középső nyelvallású és a redukált e-t, jelöli az orrhangúsodást [11].

Franciaországban H. B. GRÉGOIRE abbé nevéhez fűződik ilyen, ma már nyelvjárástörténetinek minősülő tekintélyes anyag összegyűjtése. 1790 körül küldte szét körleveleit az országban, melyekben a helyi nyelvjárások után érdeklődött. A körlevelek főbb kérdései: 1. az illető vidéken általános-e már a francia nyelv, vagy beszélnek még nyelvjárásban is? Egy tájszólás van-e, vagy több? 2. E beszélt nyelvjárások a jól ismert, hagyományos régi nyelvváltozatok-e vagy sem? 3. Mennyire távolodtak el a francia nemzeti nyelvtől? 4. Van-e a vidéknek különleges földművelési és egyéb szakszókincse? 5. A szóvégi hangok közt a mássalhangzók gyakoribbak, vagy inkább a magánhangzók? 6. Van-e eltérés a szomszédos helységek nyelve közt? [12]. 1806–12 között jelennek meg COQUEBERT DE MONTBRET térképei a francia nyelvjárások hatáiról [13]. 1809-ben JEAN-JACQUES CHAMPOLLION-FIGEAC nagy tanulmányt tesz közzé néhány franco-provençal nyelvjárásról. 1824–31 közt napvilágot lát CHARLES-ÉTIENNE COQUEBERT DE MONTBRET másik jelentős műve: több, mint száz nyelvjárásra lefordítva közli a tékozló fiú példázatát. E munka értékét csak az csökkenti, hogy nem közvetlen gyűjtésen alapul, a préfectusok, alpréfectusok végzik [14].

Az olasz nyelvjárásokról 1804-ben jelenik meg KARL LUDWIG FERNOW áttekintése. Ezt rövidesen követi VISSENTU PORRU dél-szardíniai nyelvjárasi nyelvtana [15].

A portugál nyelvjárásokról kétszáznegyven éves ismertetés áll a kutatók rendelkezésére: JERONIMÓ CONDATOR DE ARGOTE „Regras de língua portuguesa, espelho da língua latina” című művének második kiadásában (1725) már van egy fejezet a portugál nyelvjárásokról. A XVIII. század végén GASPAR MELCHIOR DE JOVELLANOS jónéhány tanulmányban részletezi az astúriai spanyol nyelvjárások jellegzetességeit.

3. Mindebből látható, hogy a legújabb kor, a legutóbbi kétszáz év nyelvjárástörténeti feltárásában nyugati kollégáink kezében a mienknél sokkal nagyobb és értékesebb forrásanyag van. Mégis — amennyire megismerhettem — ezeket alig-alig használják ki: a közelmúlt náluk nem „téma”. A kutatások zöme a XVI. század előtti nyelvjárasi viszonyokkal foglalkozik. Ezek közül szemelgettem, és ismertetek most néhány olyat, mely számunkra tanulságos lehet.

A helyhez köthető szövegemlékeket megelőző korokat vizsgálva, a nyelvész Németországban is a helynevek és lokalizálható személynevek régi alakjaira építi történeti nyelvföldrajzi kutatásait. WALTER MITZKA például [16] kőbe vésett feliratok, oklevelek helynevei, valamint idegen nyelvekbe átkerült, azonosítható földrajzi nevek alapján állapítja meg, hogy a rajnai és a középfrank nyelvjárást a „Lautverschiebung” a VIII. században érte el, továbbá azt, hogy a XIII. században az *lf, rf / lp, rp* határ a mainál lényegesen délebbre húzódott Hessenben, s a *dit dies* csak a XVI. század elején vált itt általánossá a *daz* és *waz* mellett. Látszólag néhány, időben egymástól elszigetelt izofon és izoglossza MITZKA kutatásainak az eredménye. Ő azonban mindezeket — és még másokat — értékes következtetések levonására használja föl: hosszabb, eddig még nem lokalizált középfelnémet nyelvemlékekben az *lp* és *rp*, a *daz* és *waz* alakok mellett jelentkező *dit* és a *he(r)* együttes megjelenése hesseni eredetre mutat. MITZKA e kutatásaiban számol idegen írások és távolabbi kultúrközpontok — például a mainzi kancellária — nyelvi hatásával. — A korai helynevek közül a helyhez köthetőket mások is fölhasználják a nagyobb, de nem lokalizálható emlékek adatainak térbeli és időbeli kiegészítéséül [17].

A terjedelmes, lokalizálható emlékek feldolgozásának korábbi típusa általában csak egyes emlékek nyelvjárási sajátságainak elszigetelt kimutatására szorítkozik, majd összeveti az emlékből kiszűrt sajátságokat a ma azon a területen élő nyelvjárással. Lássuk NIKOLAUS DELIUS tanulmányát [18] a XIII. század szardíniai nyelvjárásáról. A szerző csak szórványosan használ föl néhány XI–XIII. századi oklevelet: lényegében Sassari város XIII. századi statutumainak a nyelvét dolgozza fel. A nyelvjárás akkori és mai állapota közt mutatkozó egyezéseket emeli ki inkább; az eltéréseket nem magyarázza, legföljebb megállapítja, hogy ez vagy az a változás akkor még nem következett be. Nem foglalkozik sem a latin írásbeliség föltehető hatásával, sem azzal, hogy vajon nem kerültek-e a szövegbe más egykorú olasz nyelvjárások elemei. Pedig Szardínia a sassari statutumok keletkezésének idején nem volt valami izolált terület: maga DELIUS hívja fel a figyelmet arra, hogy Pisa városának volt alárendelve. Persze, nem méltányos egy kilencven-száz évvel ezelőtt keletkezett műtől mai szempontokat követelni! De azt mégis meg kell állapítanunk, hogy DELIUS dolgozatának számunkra inkább negatív tanulsága van: hogyan nem szabad ma már nyelvjárástörténetet művelnünk...

Hasonló műfajú és koncepciójú dolgozatok máshol is megjelentek. Ilyen A. DEVAUX-nak a XIV. századi grenoble-i nyelvjárásról szóló tanulmánya [19]. De már a múlt században is születtek nagyobb távlatot nyitó munkák. MONDRY BAUDOUIN már nemcsak egy-egy keresztmetszetet vág ki a ciprusi nyelvjárás történetéből, hanem a fejlődés folyamatát akarja elénk tárni [20]. Forrásai egyrészt az élő nyelvjárások (a sziget minden járását beutazta), másrészt szövegek. A szövegek közt ismerteti a középkoriakat, melyeknek korábbi, XIII. századi rétegében még erős a bizánci görög hagyomány hatása. Az újabbak, a XV. századtól már sokkal tisztábban tükrözik a beszélt nyelvet. A ciprusi nyelvjárás kialakulása, elszigetelődése a görögségtől a XIII–XV. században mehetett végbe szerinte. De fejlődése nem zárult le. Az újabb változásokat kutatva, a szerző fölhasznál újabb keletű népies irodalmi alkotásokat is, például egy 1813-ban keletkezett komédiát. Forrásként kezeli az összegyűjtött népdalokat, népi epikát, melyek közül — tárgyából ítélve — némelyik igen régen, akár a X. század táján is keletkezhetett. A népköltészet konzervatívabb szókinccse, régie-sebb alak- és mondattana miatt alkalmas nyelvjárástörténeti fölhasználásra. Természetesen feldolgozza a munkája megírása előtt keletkezett ciprusi nyelvjárástörténeti munkákat is (több is van!). Forrásainak ismertetése és értékelése után rátér arra a

kérdésre, hogy mikor és milyen nyelvi hatások érték a sziget görögségét. Nyelvjárás-történeti és nyelvjárási adatokkal mutatja be az ősi görög, valamint az olasz, francia és török eredetű jövevény elemeket. A hangtörténetben a descendens módszert választja — választhatja is! —, a *koinéból* indul ki, s azt vizsgálja, mi lett a *koiné* egyes beszédhangjaiból a ciprusi nyelvjárásban.

A német nyelvjárástörténetnek két — meglehetősen eltérő műfajú és módszerű — termékét ismertetem. FRIEDRICH KAUFFMANN-nak a sváb nyelvjárás történetéről írt műve már több, mint hetven éves [21], de ma is tanulságos. Forrásanyaga: korabeli nyelvjárási adatok, oklevél-kiadványok, glosszák, középkori verses és énekes kódexek, ősnymtatványok, biztosan sváb eredetű XVI—XVII. századi nyomtatott művek, egy 1737-ből való sváb tájszógyűjtemény, továbbá a régiségben a svábokra vonatkozó megjegyzések. Mind történeti, mind mai forrásaiból szemelvényeket is közöl. Jól látja a nyelvjárás fölötti, azon kívül létező „Schriftsprache” okozta problémákat, világosan kijelöli a későbbi kutatók számára maradó, akkor még megoldhatatlan feladatokat. Műve hangtani része elavult újgrammatikus felfogásával ma már ellentmondásra ingerel, de ma is tiszteletre méltó az a törekvése, hogy a hangok és hangszínek — akkor még nem ismerték a fonológia kategóriáit — megterheltségi változásait nyilvántartsa („Lautstatistik”). Ha szűkszavúan is, de rámutat a különféle hangváltozások összefüggéseire, lefolyására, okaira. Végső következtetése az, hogy a XIII—XIV. századra lényegében lezáródik a nyelvjárás kialakulása, s azóta jelentős, nagy, törvényszerű változás nem volt.

Egy keverék-nyelvjárás keletkezését, egységesülését és végső kiforrását mutatja be WOLFGANG JUNGANDREAS dolgozata [22]: Szilézia német nyelvjárását.

Szilézia benépesülését egyrészt a viselőjük eredetére utaló családnévek (Herkunfts-familiennamen) alapján vizsgálja. Ilyen, származásra utaló nevek: 1. bizonyos, csak egyes vidékeken dívó jellegzetes keresztnévek (abban a korban, amelyben még az egyelemű nevek járatosak); 2. a keresztnév mellett másodlagos, majd családnévként viselt *törzsnév*; 3. a másodlagos névként használt helynév, akár *de*, *von* előljárószóval, akár nélküle. Felhasználja JUNGANDREAS a betelepülés idején keletkezett német helynévanyag vallomását is. Átvizsgálja a publikált régi sziléziai oklevéltanyagot, hogy összegyűjtse a településtörténeti utalásokat, sőt a mai nyelvjárások is adnak számára támpontokat. A számos irányból, vidékről érkező telepések nyelve nem egységesült azonnal. A különféle nyugatnémet nyelvjárási sajátságok eleinte tarka összevisszaságban tűnnek föl az oklevelekben. Lassacskán mégis megindul a különböző nyelvjárási sajátságok összeötvöződése: néha egyetlen szón belül is. Főként ez az összeolvadás formálja a sziléziai nyelvjárást, de hatnak a környező szláv nyelvek is. Több hangtani sajátságot ebből kell magyaráznunk (főleg a lengyel nyelv hatása mutatható ki). A nyelvjárási konglomerátum egészét befolyásolják a környező német nyelvjárások. Az összeolvadás, az egységesülés a XVI. században befejeződik. A XVI—XVII. századi sziléziai népdramák nyelve — lexikai és mondattani régiességeket leszámítva — már alig tér el a mai sziléziai nyelvjárástól.

JUNGANDREAS látja, hogy az írásosságot már az ófelnémetben és középfelnémetben is kötik bizonyos normák, noha akkor még nem létezett a mai értelemben vett „Schriftsprache”. A középkori sziléziai oklevelek általában a „középnémet oklevélnyelvet”, a „mitteldeutsche Urkundensprache”-t használják. A helyi nyelvjárás azonban beszűrődik ebbe a nyelvtípusba. Képzett pap, hivatásos írnok írásai kevésbé használhatóak, sokkal inkább a lovagok, céhek írásai. Nyelvi, nyelvjárástörténeti szempontból legértékesebbek a parasztok és a kispolgárok aránylag igen ritka írásai. Kitűnő forrásanyagot jelentenek a Sziléziában élő lengyelek német nyelvű iratai. Ezek azt is

sejtetik, hogy a sziléziai nyelvjárás és az irodalmi (írás-) nyelv közt egy harmadik nyelvváltozat is volt: egy provinciális sziléziai köznyelv-féle (mittelalterliches Stadtschlesisch).

JUNGANDREAS és KAUFFMANN művét esetlegesen emeltem ki a német nyelvjárástörténet gazdag terméséből. A nagyszámú rész kutatás után VIRGIL MOSER magas színvonalú összefoglalásra, szintézisre vállalkozhat. Frühneuhochdeutsche Grammatik-ja [23] megrostálja és summázza a felhalmozódó részeredményeket. Műve mind a nyelvjárások, mind a nyelvjárások felett alakuló irodalmi és köznyelv történetét tárgyalja, nem téveszti szem elől e nyelvtípusok dialektikus összefüggéseit és kölcsönhatását, s nem szakítja el a nyelvi-nyelvjárástörténeti problematikát a helyesírás történetétől sem, sőt tekintettel van az irodalomtörténet igényeire is.

A francia nyelvjárástörténetnek aránylag új alkotása LOUIS REMACLE Le problème de l'ancien wallon (Liège, 1948) című munkája. A tanulmány tulajdonképpen vita-írat: a középkort kutató történészek karmaiból szeretné kiragadni általában a francia, különösen pedig a vallon nyelvjárástörténetet. A vallonföldi középkori írásnyelv — Remacle terminológiája szerint: *scripta* — nem tekinthető vallon jellegűnek. Ez az írott nyelv, melyet a történészek írott vallonnak tartanak, messzebb áll a középkori beszélt vallontól, mint az 1200, vagy akár 700 körül beszélt nyelvjárás a maitól [24]. — REMACLE tételei máshol is ilyen kiélezettek; úgy vélem, ezt a francia nyelvjárástörténet speciális helyzetéből, a szerzőnek a kétértelmű terminológia felszámolására irányuló törekvései alapján kell megítélnünk.

A tanulmány első része a középkori vallon nyelvjárások területi viszonyait és a mai vallon nyelvjárási jelenségeknek ascendens vizsgálatát, a középkorig való visszavezetését tartalmazza. E rész bevezetőjében vázolja a kérdés mai állását, bírálja az eddigi vallon nyelvjárástörténeti szakirodalmat. Okosan világítja meg az ascendens módszer előnyeit. Megrajzolja a mai nyelvjárási helyzetet, majd beszél a mai és a történeti adatok kiválasztásának, osztályozásának és feldolgozásának kérdésköréről. Ezután elemzi a mai és a történeti adatokat. Eredményeit időrendi kimutatásokba foglalja. Ezek összesítéséből kiderül, hogy az ötvenegynéhány nyelvi jelenség közül, amelyek a vallont a szomszédos nyelvjárásoktól elválasztják, a legtöbb a XIII. század kezdetéig visszavezethető, vagyis a vallon nyelvjárás elkülönülése, szomszédaitól való elszigetelődése ekkorra nagyjából lezárult. A tanulmány második része egy 1236-os keltezésű liège-i oklevél nyelvi elemzése. Szétválasztja a francia, a közös francia-vallon, a csak vallon (százalékosan mindössze 12%-nyi) és az egyéb (szomszédos nyelvjárási stb.) elemeket. Megállapítja, hogy ilyen a későbbi oklevelek nyelve is; csak elvétve találni olyan teljesen kevert nyelvű, franco-vallon jellegű emléket, mint amelyet műve függelékében bemutat.

A vallon írástradíció csak a XVII. század népi-irodalmi termékeiben alakul ki, ettől kezdve folyamatosan él, de a francia íráshagyomány mindvégig erősebb marad.

A francia nyelvészet is eljutott már a nyelvjárástörténeti vizsgálatok összegezéséig. Az ófrancia nyelvjárási sajátosságokat például W. VON WARTBURG summázza [25].

Lássunk végül egy szláv nyelvjárástörténeti munkát! DEZSŐ LÁSZLÓ kandidátusi disszertációja dél-máramarosi ukránok XVI–XVIII. századi nyelvével foglalkozik [26]. A mai nyelvjárási adatokon kívül a már kiadott és a saját kutatásai során feltárt lokalizálható írásos anyagot használja fel forrásul. Nem az egész rendszernek, csak kiválasztott hang- és alaktani jelenségeknek a történetével foglalkozik. A jelenségek — különösen az importált jelenségek — tárgyalásában nagy mértékben támaszkodik a településtörténeti kutatásokra. Az ukrán nyelv történeti adottságai

miatt is, a nyelvjárás eléggé elzárt, elszigetelt volta miatt is az irodalmi norma hatásának a vizsgálatával kevésbé kell foglalkoznia, mint a nyugati nyelvjáráskutatóknak.

Éppen a szláv nyelvekkel kapcsolatban említhetjük meg, hogy egységes irodalmi nyelv hiánya mennyire megkönnyítheti a nyelvjárástörténeti kutatásokat. A délszláv területen például egyetlen irodalmi nyelv helyett számos kis, regionális irodalmi nyelv támadt. A nyelvmélekcsoportok hang- és alaktani, valamint írás- és helyesírástörténeti feldolgozása után ma már minden ismeretlen eredetű emléket két-három megyényinek megfelelő területi pontossággal lokalizálnunk lehet [27].

4. Rendszerezzük kis szemlénk tanulságait! Megismerhettünk közvetlenül átvethető és hasznosítható nyelvjárástörténeti eljárásokat. MITZKÁNAK a hesseni nyelvjárás történetéről írt cikke például sejteti azokat a lehetőségeket, melyeket nálunk KUBINYI LÁSZLÓ helynévanyagon végzett nyelvjárástörténeti kutatásainak és a Deme által javasolt nyelvmélek-tipizálásnak a szintézise hozhat [28]. De talán az sem mellékes, hogy a külföldi, illetőleg idegen nyelvek nyelvjárástörténetéből levont tanulságok analógikusan is megerősítik hazai kutatásaink alapkoncepcióját. Megbízható eredményekhez túlnyomórészt induktív módon juthatunk. Ez a módszere a mi munkánkunknak is. De vigyáznunk kell, hogy nem csap-e át az indukció előnyben részesítése olykor munkafecsérlésbe, s nem áll-e a dedukcióról való tartózkodás mögött az elvi megállapításoktól vizsgáló pozitívizmus. A magyar nyelvjárástörténet eddig elért sikerei a külföldi tanulságokkal együtt nagyobb teret nyitnak az indukció és dedukció helyes és jogos összekapcsolásához.

A vizsgált művekből kiderül, hogy

a) A nyelvjárások története és a nyelvi norma kialakulásának a története nem választható el egymástól. Attól a kortól kezdve, amelytől nyelvi normáról egyáltalán beszélhetünk, magyar nyelvjárástörténet csak a nyelvi norma, az irodalmi és a köznyelv történetének vizsgálatával együtt művelhető [29];

b) Számolnunk lehet, sőt olykor kell is regionális irodalmi nyelvek, regionális köznyelvek létezésével [30];

c) A nyelvjárástörténet föltétlenül rászorul a településtörténet segítségére, sőt a nyelvjárástörténetnek és a történelemnek éppen a településtörténet a legfőbb érintkezési felülete [31];

d) A nyugati nyelvjárástörténeti kutatások általában megerősítik a szovjet nyelvtudománynak azt az elméleti megállapítását, hogy a nemzeti nyelv kialakulásának kezdetétől újabb nyelvjárási különbségek már nem, vagy csak kivételesen keletkeznek. Ha tehát mi egy nyelvjárási jelenség keletkezését visszavezetjük a középkorba, akkor közvetve az irodalmi és köznyelv kronológiai kérdéseire is hozzászólunk.

e) Az idegen nyelvek hatását a nyelvjárások hangtörténetében számításba kell vennünk [32]!

JEGYZETEK

[1] BÁRCZI GÉZA: MNy. XLII, 82.

[2] Vö. POP, SEVER, La dialectologie. Louvain, é. n. 477—8.

[3] Uő. i. m. 283.

[4] Vö. MITZKA, WALTER, Deutsche Mundarten. Heidelberg, 1943. 3—4; NAGY JENŐ: MNy. II, 125.

[5] Vö. MITZKA, WALTER i. m. 5; NAGY JENŐ i. h. 127; POP, SEVER i. m. 763—4.

[6] Vö. NAGY JENŐ i. h. 132—4.

[7] Vö. POP, SEVER i. m. 852.

[8] POP, SEVER i. m. 1023.

[9] Ismerteti NAGY JENŐ i. h. 128.

- [10] Vö. MITZKA, WALTER i. m. 5; NAGY JENŐ i. h. 127.
 [11] Vö. NAGY JENŐ i. h. 128—34; MITZKA, WALTER i. m. 6; POP, SEVER i. m. XXXIII (bevezetés), 738.
 [12] POP, SEVER i. m. 6—7.
 [13] Uő. i. m. 24.
 [14] Uő. i. m. 19—20.
 [15] Uő. i. m. 656.
 [16] MITZKA, WALTER, Hessen in althochdeutscher und mittelhochdeutscher Dialektgeographie. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur LXXXV, 137—57.
 [17] Vö. KAUFFMANN, FRIEDRICH, Geschichte der schwäbischen Mundart im Mittelalter und in der Neuzeit. Strassburg, 1890.; REMACLE, LOUIS, Le problème de l'ancien wallon. Liège, 1948.
 [18] DELIUS, NIKOLAUS, Der sardinische Dialekt des XIII. Jahrhunderts. Bonn, 1868.
 [19] DEVAUX, A., Comptes consulaires de Grenoble en langue vulgaire (1338—40). Klny. a Revue des langues romanes-ból (Montpellier, 1912.) — Vö. még: POP, SEVER i. m. 228. POP említ egy másik szardíniai nyelvjárástörténeti tanulmányt is (WAGNER, MAX LEOPOLD: Vox Romanica IV, 233—69, V, 106—64). Ez nem került a kezembe.
 [20] BAUDOUIN, MONDRIY, Étude du dialecte chypriote moderne et médiéval. Paris, 1884.
 [21] KAUFFMANN, FRIEDRICH i. m.
 [22] JUNGANDREAS, WOLFGANG, Beiträge zur Erforschung der Besiedlung Schlesiens und zur Entwicklungsgeschichte der schlesischen Mundart. Breslau, 1928.
 [23] MOSER, VIRGIL, Frühneuhochdeutsche Grammatik. I/1. Lautlehre. Heidelberg, 1929., I/3. Uo., 1951.; MOLLAY KÁROLY hívta fel rá a figyelmemet (Pais Eml. 667—8). MOSER művének értékelő megjegyzésekkel ellátott bibliográfiai részében számos érdekes témájú nyelvjárástörténeti dolgozat szerepel.
 [24] REMACLE, LOUIS i. m. 176, 201, 205 stb.
 [25] WARTBURG, W., Évolution et structure de la langue française. Bern, 1946. 80—9.
 [26] DEZSŐ LÁSZLÓ, Adalékok a dél-máramarosi *u-zó* nyelvjárás XVI—XVIII. századi fejlődéséhez.
 [27] HADROVICS LÁSZLÓ, III. Kongr. 325.
 [28] KUBINYI LÁSZLÓ, Pais Eml. 453—8; uő.: MNy. LII, 373; DEME LÁSZLÓ, Nyatlfunk. 293 stb.
 [29] KAUFFMANN, FRIEDRICH i. m. REMACLE, LOUIS i. m.; stb.
 [30] MITZKA, WALTER, Beiträge i. h.; KAUFFMANN, FRIEDRICH i. m.; MOSER, VIRGIL i. m.
 [31] JUNGANDREAS, WOLFGANG i. m.; DEZSŐ LÁSZLÓ i. m.
 [32] JUNGANDRLAS, WOLFGANG i. m.; KUZNYÁCOV, P. JA.: Russzkaja gyijalektologija¹ 56; stb.

НЕКОТОРЫЕ ВЫВОДЫ ИЗ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПО ИСТОРИЧЕСКОЙ ДИАЛЕКТОЛОГИИ

Г. Төрөк

Научным исследователям венгерской исторической диалектологии может оказать помощь и с принципиальной и методической точки зрения — обзор иностранных — немецких, французских и других исследований на эту тему.

Наши возможности и источники во многих отношениях отличаются от возможностей работы исследователей западных языков. Историческая диалектология итальянского, немецкого, французского языков имеет широкие и обильные материалы источников.

Всё же существуют и такие способы исследования, которыми могут быть и нами использованы и усвоены в нашей работе. Однако выводы, извлекаемые из результатов исследований исторической диалектологии зарубежных стран укрепляют со своими аналогиями и принципиальную основу венгерской исторической диалектологии.

Такие принципы:

а) стремление к раскрытию истории диалектов и языковой нормы в их диалектическом единстве;

б) необходимо считаться с возможностью регионально-посреднических типов языка между нормой и диалектом;

в) историческая диалектология должна работать совместно с историей поселения;

г) нельзя забывать в исследовательской работе при изучении истории звуков о влиянии других языков, находящихся на территории или окружности данного диалектного района.

LEHREN AUS FREMDSPRACHLICHEN DIALEKTGESCHICHTLICHEN FORSCHUNGEN

Von

G. Török

Der ungarischen Dialektgeschichte kann ein Überblick über ähnlich gerichtete ausländische — deutsche, französische u. a. — Forschungen sowohl in prinzipieller als in methodologischer Hinsicht von Nutzen sein.

Gewiss sind unsere Möglichkeiten und Quellen andere, als diejenigen, welche den Forschern abendländischer Sprachen offen stehen. Doch gibt es Forschungsmethoden, die übernommen und angewandt werden könnten; aber auch gewisse, aus den Ergebnissen der fremdsprachlichen dialektgeschichtlichen Forschung ableitbaren Thesen könnten durch ihre Analogien die prinzipiellen Grundlagen der ungarischen Dialektgeschichte festigen.

Als solche Leitsätze waren die folgenden zu beachten:

a) es ist anzustreben, die Geschichte der Dialekte und der Sprachnorm in ihrer dialektischen Einheit zu erschliessen;

b) es muss mit der Möglichkeit regionaler-vermittelnder Sprachtypen zwischen Sprachnorm und Dialekt gerechnet werden;

c) die Dialektgeschichte soll in Einklang mit der Siedlungsgeschichte arbeiten;

d) die Wirkung der auf dem Gebiete der Dialekte oder in deren Umgebung lebenden fremden Sprachen darf auch in der Lautgeschichtlichen Forschung nicht vergessen werden.